

**POLITIKAI SZATÍRA ÉS ANTISZEMITA USZÍTÁS:
A DARÁZS CÍMŰ SZENTESI ÉLCLAP**

PETŐ BÁLINT

ABSTRACT

One of the first satirical weekly journals of Szentes's print media was the Darázs, which started in May 1883. It supported the government and strongly criticized the leaders of the city, especially Mayor János Balogh and the leader of the local opposition, Ferenc Sima. The editorial staff regularly reported ironic caricatures or jokes about them, and did not spare the police captain and the town clerk either. In addition, the newspaper began an anti-Semitic invasion with extreme rough style, and the population, which supported the city leaders, soon boycotted the Darázs, which had been completed after four months of publication.

„Az élclap az egyik legkésőbb kialakult sajtótípus, a XIX. század szülötte volt. Írók és közönség szempontjából egyaránt feltételezte a polgári értelmiség társadalmi megerősödését és viszonylagos önállóságát. Szükség volt kiterjedt és állandó keresletre a fél lábbal a társadalmon kívül és felül álló, de nem forradalmian vészterhes bírálókat iránt, továbbá szükséges volt az állam legalább olyan mérvű liberalizálódása, amely eltűrte ezt – ráadásul még a nyomdatechnikának is el kellett érnie arra a fejlettségre, mely lehetővé tette illusztrált lapok elég nagy mennyiségű és elég olcsó kinyomását” – írja Buzinkay Géza.¹

Az angol gyökerű, később a francia forradalom idején kiteljesedő laptípus első hazai képviselője a *Charivari* (magyarul: Dongó) volt, amely 1848. július 1-jétől, hetente két alkalommal jelent meg a fővárosban Lauka Gusztáv szerkesztésében, illetve Szeremley Miklós kiadásában. Szintén fontos szerepet játszott az 1858 nyaratól kiadott, Jókai irányította *Üstökös*, a két évvel később meginduló, Emich Gusztáv-féle *Bolond Miska*, illetve a szélsőbal irányultságú, Mészáros Károly által kiadott *Ludas Matyi* (1867 áprilisától), azonban az első igazán jelentős, a hazai élclapok népszerűségét széles körben és hosszú távon megalapozó orgánus a Deák-párti *Borsszem Jankó* lett (1868 januárjától) Ágai Adolf szerkesztésében, amely küllemében és tartalmában is évtizedekre mintaként szolgált követői számára.² Az újság sikerének titka elsősorban a satirikus humor volt – az addig hazánkban kevésbé ismert zsidó viccek például nagyrészt a *Borsszem Jankó*nak köszönhetően vertek gyökeret a magyar közbeszédben.³ A lap olvasottságát nagymértékben növelte, hogy a magánélőfizetőkön kívül – hasonlóan a komolyabb hangvételű politikai lapokhoz – olvasókörök, társaskörök, klubok, kaszinók és kávéházak is rendszeresen járatták.⁴

Az élclapoknál nemegyszer előfordult, hogy az olvasóra nem csupán passzív befogadóként, fogyasztóként tekintett, hanem aktív szerzőként is, így „egy-egy élclap állásfoglalása olvasóközönségének műveltségi állapotáról, politikai nézeteiről tanúskodott”.⁵ Jó példa erre Jókai *Üstököse*, ahol a megjelentett anyagok jelentős részét maguk az olvasók küldték be, cserébe ingyen kapták meg a lapot – a közönség pedig hamarosan gyűjtőhálózatot szervezett a hatékonyabb működés érdekében.⁶

Szentesen – hasonlóan a legtöbb vidéki városhoz – a nyomtatott helyi sajtó az 1867-es kiegyezést követően jelent meg. A város első lapja az Oroszi Miklós egykori polgármester által kiadott, a szegedi Burger Zsigmond-féle nyomdában sokszorosított *Szentesi Füzetek* volt 1871-ben, amely azonban nem modern értelemben vett hírlapnak, hanem mezőgazdasági szakfolyóiratnak tekinthető. A település első helyben nyomtatott vegyes tartalmú közlönyét, tehát társadalmi hetilapját ugyanezen év nyarán vehette kezébe a lakosság, miután Cherrier János nyomdász Gyöngyösről Szentesre költözött, és lapkiadói tevékenységbe is kezdett. A *Szentesi Lapok*, illetve közvetlen utóda, az *Alföldi Figyelő* iránt olyannyira csekély volt az érdeklődés, hogy a kérésre készített két orgánus után 1872-ben Cherrier egy harmadik újsággal kísérletezett: a *Szentesi Lap* már beváltotta a hozzáfűzött reményeket, és néhány év alatt stabil vállalkozássá nőtte ki magát.⁷

A kezdetben pártsemleges *Szentesi Lap* kezdetben szintén nem produkált nagy példányszámot, komolyabb népszerűsége onnantól kezdett szert tenni, mikor 1873 tavaszán Buday József vette át a szerkesztését, mivel az egykori református néptanító és városi pénztárnok egyre nyíltabban kiállt a hagyományosan református többségű város érdekei mellett a kormánnyal szemben. A politikai semlegesség feladása véglegesen egyértelművé vált, mikor a Budayt leváltó Kulinyi Zsigmond

helyett a szentesi 48-as Népkör vezetője, a későbbi országgyűlési képviselő Sima Ferenc került a lap élére 1876-ban. Szerkesztése idején a *Szentesi Lap* a városi és megyei függetlenségi ellenzék fő orgánumává vált. Nem csoda, hogy a kormányt támogató vármegyei és városi erők mindent megtettek annak érdekében, hogy az ellenzéki hangvételű hetilapot lejárassák. Az első kísérlet az 1874 augusztusától megjelenő *Északi Fény* nevű élclap volt Szakál Mihály kiadásában, illetve Kovács Károly szerkesztésében. Az újság célja „*részint a helyi sajtó túlkapásainak szűkebb korlátok közé szorítása, részint a közönség mulattatása*” volt, tehát egyértelműen a *Szentesi Lap*, valamint a település ellenzéki vezéralakjainak lejáratása. A vármegye titokban pénzelte a kezdeményezést, viszont az nem talált kedvező fogadtatásra a szentesiek körében, így az *Északi Fény* két hónappal megjelenése után, előfizetők hiánya miatt megszűnt. A második, hasonló jellegű próbálkozásra 1883-ban került sor, mikor a helyi 48-as párt hívei szerettek volna az év végén esedékes vármegyei tisztújításon személycserét kikényszeríteni, és kampányuk legfőbb fórumát a *Szentesi Lap* hasábjai jelentették. A megye védelmére kelt kormányerők támogatásával ekkor erőteljes ellenkampány vette kezdetét. Ennek egyik eszköze lett az 1883 tavaszán napvilágot látó, *Darázs* nevet viselő élclap, amely nyers stílusával, bizonyos személyeket, felekezeteket, népcsoportokat durván sértegető, sőt ellenük nyíltan uszító hangnemével példa nélkül áll a szentesi sajtótörténetben.⁸

A *Darázs* 1883. május 6-án indult, s mivel a *Szentesi Lapot* is gyártó Cherrier-nyomda feltehetően nem vállalta a sokszorosítását – vagy eleve nem is kértek ajánlatot rá –, a munkát a hódmezővásárhelyi Lévai-nyomdában, a harmadik számtól kezdve pedig a szegedi Burger-féle nyomdában végeztette el Vutsák Sándor laptulajdonos és felelős szerkesztő. Stammer Sándor alispán egykori joggyakornoka ismert személyiség volt a városban: 1882-ben mutatták be a szentesi színházban *Szobacicus* című vígjátékát, emellett a kapitányi hivatal alkalmazottjaként dolgozott.⁹ Később Lőcsén kapott állást, ahol a magyar királyi pénzügyigazgatóság fogalmazója lett, és szépírói munkásságát is folytatta.¹⁰

A négyoldalas, vasárnaponként publikált mutatványszámnak már a címlapja sem hagy kétséget az orgánum politikai irányultsága felől (*lásd következő oldal*).

„*A jó magyar dolmányt nem sajnálta a frakkért elcserélni, csak a dolmány prémjét sajnálja. Szeretné az új lebernyegre is felvarrni, pedig minél jobban fessegeti azt a prémet, annál jobban foszladozik*” – vádolja a rajz köpönyegforgatással a 48-as ellenzék szentesi vezéralakját, a *Szentesi Lap* felelős szerkesztőjét, Sima Ferencet, aki „*Kóczos Ferkó*” néven állandó szereplője lett a *Darázs* gúnyos karikatúráinak. A másik fő céltábla Balogh János polgármester volt, aki a hasábkokon „*Bársony János*” néven szerepel, de az újság nem bánt kesztyűs kézzel Sarkadi Nagy Mihály városi főkapitánnyal, valamint Cicatricis Pál főjegyzővel sem – mindannyian szintén a függetlenségi párt hívei voltak.¹¹

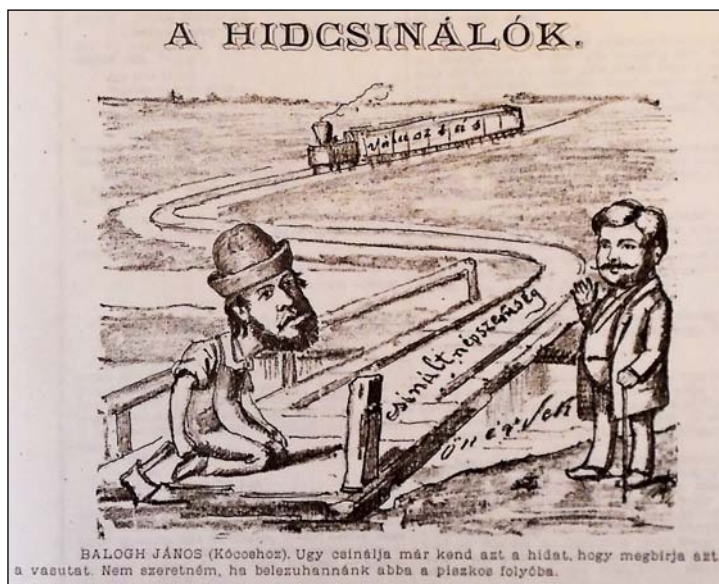
Vutsák Sándor a második oldalon a következőképpen fogalmazza meg a lap célját *Előfizetési felhívás* című beköszöntő cikkében: „*Nem ígérünk, hanem adunk. Ime mutatványszámunk. A ki bele tekint, meglátja az irányt, melyet követni akarunk. Célunk kettős: egyrészt mulattatni, szórakoztatni az olvasó közönséget; másrészt közéletünkben szereplő férfiaink hibáira, ferdeségeire rámutatni, azokért megcsipkedni. Lehet, hogy fájni fog a csipés, de a fájdalmat gyógyulás fogja követni*”.¹² Emellett kijelenti, hogy „*mindenkinek becsülete és családi tüzhelye előttünk szent*”¹³ – vagyis tartózkodást ígér az alpári, megalapozatlan sértegetésektől, rágalmazásoktól. (Mindennek már az első szám címlapján közölt karikatúra ellentmond, s a későbbi számok szinte valamennyi írása, képi illusztrációja úgyszintén.) A beköszöntő cikkből megtudhatjuk még, hogy a karikatúrákat a budapesti Pollák Zsigmond, a *Vasárnapi Ujság* metszője készíti, emellett az írás közli a szerkesztőség címét (Zsoldos-Szabó-féle ház, III. tized 248. sz.), illetve az előfizetési díjakat (egész évre: 6 forint, fél évre: 3 forint, negyed évre: 1 forint 50 krajcár).¹⁴

Az első szám a Simát kigúnyoló karikatúra, valamint a beköszöntő írás után Balogh János polgármestert illeti kemény kritikával *A csángók fogadtatása*¹⁵ című cikkben: „*Rég lezajlott esemény. Sokan talán már el is feledték. De mi visszatérünk reá. Visszatérünk azért, mert e fogadtatás alkalmával oly jelenségeket észleltünk, melyeket szó nélkül nem hagyhatunk. Az első csoport fogadtatásával határozottan felsültünk, kudarcot vallottunk. Ki ennek az oka? – nem akarjuk kutatni. Elég maga a szomorú tény. A második csoport fogadtatásával már kissé szerencsésebbek voltunk,*

habár be kell vallanunk, hogy ez sem elégíthetett ki minden tekintetben bennünket. A nép mindkét alkalommal az igaz hazafiui lelkesedésnek nagyszerű jelét adta. [...] Egy ember azonban, kinek az adakozók között elsőnek kellett volna lenni, nem nyitotta meg tárczáját, sem éléskamaráját csángó testvéreink segélyezésére. Ez az ember, a város feje”. Balogh János a cikk szerint arra hivatkozott, mikor távolmaradását számon kérték, hogy mivel a kormány nyíltan nem avatkozik bele a dologba – hiszen nem akar diplomáciai bonyodalmat egy másik országgal –, akkor ő városvezetőként ezt szintén nem teheti meg. Ez védhető álláspont, azonban mint magánember miért nem jelent meg a fogadáson, miért nem tett adományt? – érvel a cikkíró, aki szerint Balogh ezzel szegényt hozott az egész városra, majd a feltett kérdésre saját maga adja meg a választ: „a csángók nem választók”.¹⁶ A *Szentesi Lap* természetesen másképpen számolt be az eseményről 1883. április 14-i számában, amelyből megtudhattuk, hogy az ezernégyszáz főnyi csángót lelkes tömeg fogadta, a helyi lakosság nevében pedig a köszöntőbeszédet „*lapunk szerkesztője*” (tehát Sima Ferenc) mondta el.¹⁷

Sarkadi Nagy Mihály főkapitány, Vutsák volt munkaadója szintén már az első lapszámban megkapja a – lap szerint – neki kijáró gúnyos kritikát: „*Ki ez a tudniillik? Bizony nehéz definitióját adni. Se nem ember, se nem állat, hanem olyan ösfér-féle. Külséjére nézve ember. Van jól ápolt bőre, sima arcza és modora, a kliensek kegyelméből pedig elegáns kabátja. A ki nem ismeri, meg merne rá esküdni, hogy: ember. [...] Legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy nem is született, hanem úgy termett, mint a subagallér. [...] A Bach-korszakban – mint mondják – zsandárörmester volt szegény. Az ilyen foglalkozás után, hogy találja bele magát a hivatal-főnök szerepébe, mely alantas közegeivel szemben értelmi fölényt és méltányosságot stb. kíván. A tudniillik most is a zsandárörmester szerepét játssza*” – írja Vutsák. Bár nem írja alá a nevét, a cikkből egyértelműen kiderül, hogy ő a szerző. Megtudhatjuk ugyanis, hogy személyes sértettségének mi a konkrét oka: éjszakánként hódolt írói szenvedélyének, „*igy néha egy fél órával később ment a hivatalba*”, főnöke pedig ezt egy idő után megelégtelte, és elbocsáttatta állásából a fiatal írnot.¹⁸ A főkapitány később is rendszeresen szerepel az élcek tárgyaként: „*Egy szegény özvegy asszony, ki a kapitányi hivatal folyosóján hetekig ácsorgott, hogy panaszát előterjeszthesse, a várokozásban megőrült. Abban a rögeszmében szenved, hogy a kapitányi hivatal még az életében el fogja intézni az ő panaszát...*” – figurázza ki az álhir a lap szerint túl lassú ügyintézését.¹⁹

A *Darázs* 1883. július 22-i számának (I. évf. 12. sz.) címlapján Sima Ferenc („*Kóczos Ferkó*”) és Balogh János polgármester – ezúttal a saját nevéen – együtt látható. A karikatúra a közlő választások okán ironizál: „*Ugy csinálja már kend azt a hidat, hogy megbírja azt a vasutat. Nem szeretném, ha belezuhannánk abba a piszkos folyóba*” – mondja Balogh a hidat ácsoló Simának, ahol a közlő vonat a választásokat, a folyó az önérdeteket jelképezi, a hídon pedig a „*Csinált népszerűség*” felirat szerepel.

Az 1883. június 10-i (I. évf. 6. sz.) szám címlapja Szentés első sportegyesületét, a Korcsolyázó- és Csónakázó Egyletet²⁰ gúnyolja ki, feltehetően annak református kötődése miatt: „Ki hitte volna, hogy ez a szép asszony ilyen idétlen gyermeket szül!”.

A politikamentes vicceket, humoros anekdotákat is bőségesen tartalmazó *Darázs* pellengérré állított mindent és mindenkit, aki bármilyen módon kötődött a regnáló városvezetéshez, illetve a 48-as párthoz, vagy csupán azért, mert érdekesnek találta a szerkesztőség a kifigurázásra: a szentesi takarékpénztártól kezdve, a helyi vendéglőtulajdonoson, Rambovszky Józsefen keresztül egészen Bismarck kancellárig. Emellett nagy gondot fordított a *Szentesi Lap*, illetve az 1880. január 1-jén induló, ekkor még a *Szentesi Lap* eszmei vonalát követő *Szentes és Vidéke* hetilap lejárataására is: „Miben különbözik egymástól a »Szentes és Vidéke« és szerkesztője? *Felelet: Mind a kettő irtózatossá plundrán van kiállítva*”; vagy: „A »Szentes és Vidéke« vesztit érezte, mikor a »Darázs« fészkébe nyult.”²¹ Az említett lapot egy egyoldalas ál-számmal is kifigurázza,²² amelynek fejléce a következő:

<p>Előfizetési ár: Egy évre: Két lakodalmi és két disznótéri meghívás. Fél évre: Egy lakodalmi és egy disznótéri meghívás. Negyedévre: Egy disznótéri meghívás.</p>	<p>SZENTES ÉS VIDÉKE LOP-LAP. MEGJELEN: Mikor a szerkesztője józan.</p>	<p>Hirdetések: Lapóteléül köszönettel fölvételnek és a hirdetők beilmunka társaknak tekintetnek.</p>
---	--	---

Az újság a *Szentesi Lapot* sem kíméli, és annak nem csak tartalmi részébe, hanem félreérthető megfogalmazásaiba, stilisztikai hibáiba is beleköt: „»Sarkadi főkapitány beszédjére Marschan a (?) szegedi jószág igazgatóság(i) titkára válaszolt, s azután a két hajón szállított 900 székely magyar legnagyobb részben férfiak, asszonyok, legények, leányok és gyermekek. (Hát kisebb részben mik voltak?) Igazán megindító volt látni, mikor a betelepülők a mi népünkkel összevegyülve férfiak a férfiakkal, asszonyok az asszonyokkal ölelkeztek össze és kölcsönös köny csillámlott a szemekben.« (Ez a »kölcsönös köny« egészen új találmány, s ajánljuk a »Szentesi Lap«-nak, hogy kérjen rá szabadalmat.)²³ „Azt olvasom a »Szentesi Lap«-ban, hogy: »Csalódások láncolatából áll az élet.« Ugy látszik, kezd magába szállani. Bizony ő se gondolta, hogy olyan hamar lejárja magát.”²⁴

A szentesiek többsége körében nagy népszerűségnek örvendő közéleti személyiségek alpári stílusú kigúnyolása nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, s erre már a lap indulásakor találunk egyértelmű utalást: a második szám végén közli a szerkesztőség, hogy az újságot 15 krajcárért, példányonként is meg lehet vásárolni bizonyos könyvkereskedésekben – tehát nem volt elég előfizető.²⁵ (Az erre vonatkozó információ a következő lapszámtól kezdve már a fejlécen is szerepel az előfizetési díjak alatt.) Ráadásul a kisszámú olvasóközönség egy része nem fizette meg az előfizetési díjat, mint arra 13. szám (1883. július 29.) 2. oldalán találhatunk felhívást: „Figyelmeztetem azon tisztelt előfizetőimet, kik a mult évnegyedre eső előfizetési

díjat még utólagosan sem fizették meg, hogy a Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Azt hisszük, hogy ez a figyelmeztetés egyelőre elégséges lesz”.

A tulajdonos és támogatói egy idő után más módszerekkel is próbálkoztak az olvasottság növelése érdekében: a 12. számtól (1883. július 22.) egyrészt lehetőséget biztosítottak a havi előfizetésre is 50 krajcár ellenében, másfelől egy állandó, ötoldalas mellékletet indítottak *Szentesi Néplap* címen (onnantól kezdve az élclap terjedelme három oldalra csökkent, így az újság összességében a korábbi négyről nyolcoldalásra bővült), amely küllemében önálló társadalmi hírlap látszatát keltette. Még saját profilmegjelölést is alkalmazott („*heti közlöny*”), azonban a két lapot csak együtt lehetett megrendelni, másfelől gyakorlatilag ingyenes volt, hiszen a *Darázs* előfizetési árai a melléklet megjelenése után – vagyis a teljes terjedelem megduplázódását követően – sem változtak. A *Szentesi Néplap*ot tehát semmiképpen sem tekinthetjük önálló orgánumnak, ahogyan a sajtótörténeti bibliográfiák sem teszik.² Az említett változásokat bejelentő számban *Előfizetési fölhívás* címmel Vutsák – többek között – a következőt írja vállalkozása eddig eltelt időszakáról: „*Dicsekvés nélkül elmondhatjuk azt is, hogy nem estünk az élclapok azon végzetszerű hibájába, hogy botrányokat hajhászsunk, hogy bárki becsületében gázoljunk és családi szentélyébe betolakodjunk. Lehet, hogy kiméletlenek voltunk olykor olykor, de hiszen annak, ki gyógyítani kíván, sokszor a sebet égetni kell*”.²⁷ Az alacsony előfizetési számra utaló adatok, valamint a lap stílusa inkább ennek az ellenkezőjét bizonyítja. A legsértőbb támadások mind a karikatúrák, mind az írások tekintetében Sima Ferencet érték, bár Balogh János és Sarkadi Nagy Mihály sem sokban marad el a függetlenségi mozgalom szentesi vezetőjétől e téren. Vutsák öngigazoló sorait – a már említetteken kívül – még egy Sima Ferencet gyalázó példával állítjuk szembe, amely az 1883. július 15-i szám (I évf. 11. sz.) 4. oldalán jelent meg:

Kóczos Ferkó a következő névjegyet nyomatta a saját nyomdájában. Ide igtatjuk a nagy közönség épülésére.

Kóczos Ferkó

kőrösi bogár, volt segédtanító, kukta a „Szentesi Lap”-nál, bukott hivataljelölt, tényérnyaló a 48-as körben, a „Szentesi Lap” szerkesztője, kiadó, nyomdász, volt gazdasági tanácsnok, az elvűség nagymestere, burokban született kormánypárti, regénygyáros, tiszta-szab. igazgató, palota-tulajdonos, népámitó és mindenekfölött elveihez hű 48-as.

A *Szentesi Néplap* hangvétele jóval visszafogottabb volt, felépítésében, rovat-szerkezetében igyekezett igazodni a korszak klasszikus sémáihoz. A melléklet első oldalán határozott és kritikus hangvételű, de igényes és vállalható stílusú vezércikkeket olvashatunk, melyek témáit a város aktuális ügyei, eseményei jelentették: a rendőrség átszervezése, a Szentháromság-szobor ügye, a háziipar-kiállítás, illetve a Kurca bűzös vizének problémaköre, amely a kellemetlen szagon túl súlyos egészségügyi kockázatot is jelent a lakosság számára. Az 1883. augusztus 12-én megjelent mellékletből értesülhetünk arról, hogy Vutsák Sándor fegyelmi ügye lezárult, a megye visszahelyezte őt a főkapitányi hivatalba. Az írásban a szerző – feltehetően maga Vutsák – helyesbíti önmagát: megtudjuk, hogy nem a főkapitány, hanem a polgármester mozdította el annak idején az állásából, ráadásul nem személyesen (pedig erre neki is lett volna joga), hanem meggyőzte az alispánt, hogy távolítsa el az írnot, akinek „az egész vétke abból állott, hogy egypár hivatalos órát elmulasztott”.²⁸ Arról nem szólnak a források, hogy milyen fogadtatás várta a főkapitányi hivatalba visszahelyezett Vutsákot, miután elbocsátása után lapjában nemegyszer tette gyilkos gúny tárgyává főnökét, Sarkadi Nagy Mihályt, mindössze egy szellemes utalást kapunk arra nézve, hogy nem sok jóra számíthat: „Eddig te csipted azokat az embereket, ezután meg majd ők fognak téged csipkedni”.²⁹

A mellékletben négy esetben találunk *Tárca* rovatot, amelyek közül egy az egyetemi hallgatók táncmulatságáról számol be, a másik három elbeszéléseket tartalmaz. A *Csarnok* rovat szintén az irodalomé, itt prózai műveket vagy verseket találunk. Olvashatunk továbbá híreket a település, Magyarország, valamint a nagyvilág vonatkozásában; találkozhatunk kivonattal a város híresztelési könyvből, a *Gazdászati és üzleti értesítés* rovat pedig közli a várható időjárást, illetve a tőzsdei gabona-árfolyamokat. Többször szerepelt a lapban kritika a város színi társulatának előadásairól is. Az utolsó oldal a hirdetéseké, amelyekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a *Szentesi Néplap* melléklet indulása előtt a *Darázs* egyáltalán nem tartalmazott reklámot. Azonban mindössze három helyi vállalkozást láthatunk megjelenni a lap hasábjain: a Várady-féle gyógyszertárat, Weisz Bernátné üveg-, porcelán- és bútorkereskedését, illetve a Littauer és Wellisch cég rövidáru-üzletét. Ezen kívül csupán egy budapesti, pénzszekrényeket gyártó cég hirdetésével találkozunk, valamint a szerkesztőség önreklámjával, amely szerint várják a hirdetőket a *Darázs* számára jutányos áron. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy – bár a lap nem volt hosszú életű, így kitaró marketingtevékenységre nem volt idő – a helyi vállalkozások néhány kivételtől eltekintve bojkottálták az élclapot, amely hamarosan komoly anyagi gondokkal szembesült.

A címoldali karikatúrák elmaradtak a 14. számtól kezdve, a szerkesztőség be is ismerte, hogy nem tudja finanszírozni a fővárosi rajzolókat és metszőket,³⁰ a lapban pedig a politikai szatírákat, illetve a pártatlan humort egyre jobban háttérbe szorította

a gyűlölködés, amelynek a közéleti szereplőkön kívül új céltáblája akadt: a zsidóság.³¹ Az országosan megfigyelhető tendencia fő okait Tamás Ágnes a következőképpen foglalja össze: „A 19. század utolsó harmadában a zsidóság szerepe felértékelődött a modernizációban, illetve a modern kapitalista pénzpiac és bankrendszer kialakításában a Monarchia mindkét államjogi egységében, ami egyesek látványos gazdagodásával és társadalmi felemelkedésével – például nemesítéssel – járt együtt. Sikerük nemcsak az izraeliták keleti bevándorlását serkentette – melyet az oroszországi és romániai zsidóüldözések is motiváltak –, hanem ellenséges reakciókat is kiváltott, ami a politikai antiszemitizmusban csúcsonodott ki. Létszámuk a Birodalom nagyvárosaiban, a leglátványosabban azonban Budapesten és Bécsben ugrásszerűen megnőtt, s e városokban a kultúra és a szórakoztatás területén is felülreprezentáltakká váltak.”³²

Ráadásul ekkor zajlott a hírhedt tiszaezlári vérvád³³ pere, amely különösen felkorbácsolta az antiszemita indulatokat Magyarországon, és a *Darázs* is beállt az uszítók sorába.³⁴ Ezzel a lappal szembeni általános ellenszenv csak fokozódott, hiszen Szentesen akkoriban jelentős számú, közel ezerfős, jól szervezett zsidó közösség élt, amelynek a nem zsidó többségi lakossággal való kapcsolatára leginkább a kölcsönös tisztelet, a tolerancia, valamint a gyümölcsöző gazdasági együttműködés volt jellemző, nem pedig az előítéletesség, a negatív diszkrimináció.³⁵

Az első zsidókra vonatkozó negatív véleménynyilvánítás a *Darázs* 1883. június 30-i számának (I. évf. 9. sz.) címdoldalán jelent meg, s a karikatúra egyértelműen tükrözi a lap állásfoglalását:

Innentől fogva jelennek meg a hasábokon a zsidóságot kritizáló, gúnyoló írások, s nem csupán az említett büntetőügy kapcsán. „A kis Scharf Móricot a zsidók örültnek deklarálják. Ez bizony furcsa eljárás. Találkozik köztük egy okos ember és arra is azt mondják, hogy: örült.”³⁶ „Azt mondja a napokban a »Darázs«, hogy ne irjak többet az ujságába olyan antiszemitikus dolgokat, mert ő reá haragusznak a zsidók. Vigasztalódjál, – mondom én neki – azok csak a becsületes emberre haragusznak.”³⁷ „A sakterek, a lelkiismeret által furdalva, bevallották Solymosi Eszter meggyilkolását. (Jóllehet e hirt a leghitelesebb forrásból kaptuk, de a mennyiben a »sakterek lelkiismeretéről« van szó, csak föntartással közöljük. Szerk.)”³⁸ „Hányat dobsz egy hatosért a kilencből? – kérdi egyik kuglista a másikat. – Ha a zsidó sakterek fejei volnának fölállítva, szeretnék minden dobásra 14-et dobni, – válaszolt a másik.”³⁹ A 14. szám (1883. augusztus 5.) 2. oldalán már alpári stílusú, nyílt uszítást találunk, rímekbe szedve, „Antiszemita” tollából:

Szózat a magyar néphez.

Jól jegyezd meg keresztény magyarom :
 Zsidótól pálinkát ne végy semmi áron !
 Sőt ha erőszakkal tölténé szájadba,
 Köpjed a zsidónak cudar pofájára !
 Fukszinós borával ne mérgezd meg magad,
 Mert korai halál hamar sirba ragad,
 Semmi élelmiszert ne végy a zsidónál,
 Mert a zsidó minden piszkot összezagyvál,
 Azt mondván magában : jó ez a gójoknak,
 Hogy a földről hamar mind el pusztuljanak.
 Mi pedig azt mondjuk, magyar keresztények :
 Ha mi gójok vagyunk, zsidók jaj tinétek !
 Fölmondunk már nektek minden szolgálatot,
 Szép Magyarországból, hogy kipusztuljatok !
 És menjetek vissza, honnan kijöttetek :
 Palesztina legyen rüt, piszkos fészketek !

A visszafogottabb *Szentesi Néplap* melléklet is beszállt a hangulatkeltésbe, a hírrovatában többször igyekezett olyan eseményekről tudósítani, amelyek okot adhattak a zsidókkal szembeni ellenszenvre, így pedig alátámaszthatták a tisztaeszlári vádemelés jogosságát, például: „Gyilkosság fanatizmusból. Weisz Jakab üzletvezetőt fanatikus zsidó hitsorsosai megkövezték, mert egy szombati nap délutánján lóháton utazott Banilla községbe, mi ellenkezik a vallás törvényével. Midőn Weisz sebekkel terheltén lováról lebukott, egy őrjöngő zsidó egész a csontig harapott balkezébe. Az összefutott parasztok végre kiragadták Weiszt a dühöngő zsidók karmaiból. A zsandárok csak későbbben érkeztek a helyszínre”.⁴⁰

Az augusztus 5-én megjelent 14. szám 6. oldalán – tehát a *Szentesi Néplap* mellékletben – az újság beszámolt a tiszaezlári per végéről, még az ítélethirdetést megelőzően, a *Heti krónika* rovatban: „A zsidók védői megtartották védbeszédeiket, de nem valami nagy sikerrel. A helyett, hogy a vádlottak ártatlanságát bizonyították volna, piszkolódtak és gyanusítottak. Az egyik védő, Heumann ellen rágalmazásért pört is indítottak. Eötvös Károly hat és egy negyed óráig tartó beszédet mondott, s hogy némi fogalmunk legyen e roppant terjedelmű beszédről, fölemlítjük, hogy e beszéd harmincezer szóból állott s megtáviratozása huszonkét teljes órát vett igénybe. A leírásához egy embernek folytonos írás mellett 49 órára volt szüksége.”⁴¹ Ugyanazon az oldalon, a *Hírek* rovatban még egy információt kapunk az ügyről: „A sakterekről is van már gondoskodva. Mihelyt szabadlábra helyeztetnek a törvényszék által, rögtön Pestre hozzák föl őket s ott az orthodox zsidóegyháznál kapnak jó alkalmazást. A sarokigazság tehát, hogy kiki érdemei szerint jutalmaztatik, itt csufondárosan arcul lesz verve!”⁴²

A per lezárulta, a felmentő ítélet ellenére a *Darázs* következetesen folytatta az uszítást, s erre külön rovatot is szentelt *Adatok a mi zsidóinkról* címmel. Ennek indulásakor a szerkesztőség lábjegyzetben közli is az olvasókkal: „Ezen a cimen állandó rovatot nyitunk, s fölkérjük a t. olvasóközönséget, hogy minden a zsidók szemtelenségét, kapzsiságát föltüntető adatot velünk közölni sziveskedjenek.”⁴³ A rovatban valós vagy kreált híreket, anekdotákat olvashatunk a zsidókkal kapcsolatban, amelyek természetesen kivétel nélkül rossz színben tüntetik fel őket, például: „K. József tanító a napokban 7 mázsa búzát adott el Schvarcz nevezetű buzakereskedőnek. Mielőtt a búzát a zsidó elvitte volna, a tanító úr megmérte. Megmérte a zsidó is a saját mázsálóján s ime 40 kilóval kevesebb lett a buza. A tanító ur nem egyezett bele a 40 kiló levonásába s így az eladásból semmi sem lett. K. József tanító ur később megmérte a búzát Purjesz Henriknél s itt már 30 kilóval több lett a buza. Ez az eset kirívóan bizonyítja azt, hogy mily lelkiismeretlenségeket követnek el a mázsálásoknál a zsidók a haszon érdekében; de másrészt szomoruan illusztrálja ezen eset azt is, hogy hatóságunk, melynek föladata volna a mértékek ellenőrzése, e részben kötelességét hiányosan teljesíti.”⁴⁴

Ezen kívül megtudhatjuk, hogy az utcán játszó zsidó gyerekek a legősibb foglalkozások egyikével hangosan azonosítva sértegettek mellettük elhaladó keresztény nőket;⁴⁵ hogy egy Purjesz Móric nevű zsidó komoly összeggel átverte Sarkadi Nagy Ferencet,⁴⁶ vagy hogy egy zsidó hölgy a női szabójával hitelben csináltatta meg a ruháját, és tartozását nem egyenlített ki.⁴⁷ A rovat értesíti a nagyközönséget arról is, hogy „Mióta a »Darázs« a tiszaezlári ügyben az igazság mellett állást foglalt, azóta a zsidók folyton inzultálják. Mocskos nyelvük természetesen személyünket és becsületünket akarja bepiszkolni.”⁴⁸ Akadnak azonban lelkes olvasók, akik segítségére sietnek a zaklatásoktól szenvedő szerkesztőségeknek: „Tek. szerkesztő ur! Arról értesültünk,

hogy önt azért, mert az igazságot megmeri mondani, több oldalról, de különösen a zsidók részéről azzal fenyegetik, hogy meg fogják önt verni. Ez a fenyegetés ne riaszsa önt vissza. Mi elhatároztuk, hogy meg fogjuk védeni az ön személyét. Résen leszünk s ha valaki csak egy ujjal is meri önt bántani, keservesen fogja megbánni vakmerőségét. Szentes, 1883. aug. 22. Tisztelettel – Az Antiszemiták.⁴⁹ A szerkesztőség meleg hangú válaszában köszöni meg a nemes felajánlást barátainak, s egyben megnyugtató mindenkit, hogy nem fog meghátrálni az ilyen fenyegetésnek tűnő üres hengegések elől.⁵⁰

A népszerűtlenségből adódó anyagi nehézségek miatt az 1883. szeptember 2-i lapszám (I. évf. 18. sz.) már nem tartalmazta a *Szentesi Néplap* mellékletet, így a *Darázs* visszavedlett négyoldalas élclappá, de már csak egyetlen alkalom erejéig. Még megtudhatjuk, hogy szemtelen zsidó gyerekek ismét békés járókelőt inzultáltak az utcán, ezúttal éppen Balogh János polgármester kisfiát, a védelmére siető idős hölgyre pedig a nyelvüket öltögették.⁵¹ A címlapon zsidókat kifaragó karikatúra látható, a későbbiekben pedig szintén zsidókat gúnyoló írásokat, valamint egy hasonló témájú verset olvashatunk. Az említett szám után a lap – előzetes bejelentés nélkül – megszűnt.

Összességében elmondható, hogy a szatíra, az irónia, sőt a maró gúny sem volt szokatlan jelenség a korabeli országos sajtóban, viszont a vármegyét, illetve a kormányt támogató – s így Szentesen ellenzékeknek számító – érdekcsoportok által életre hívott *Darázs*, tekintve a városban különösen kiélezett szembenállást a két tábor között, a megszokottnál még durvább hangvételt alkalmazva próbálta lejáratni politikai ellenfeleit. A kísérlet azonban fordítva sült el: a többségében 48-as elveket valló, a település fejlődése mellett elkötelezett vezetőit megbecsülő helyi lakosság körében visszatetszést keltett a lap, amely alig négy hónapig tartó megjelenés után – előfizetők és hirdetőik híján – kénytelen volt befejezni működését.

JEGYZETEK

¹ Buzinkay Géza: *Borsszem Jankó és társai. Élclapok és karikatúrák*. Budapest, 1983. (A továbbiakban: Buzinkay, 1983.) 6.

² Buzinkay, 1983. 7–34.

³ Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, 2016. (Megjegyzés: e-könyv formátum, a vonatkozó fejezet, illetve alfejezet: *A szabad sajtótól a tömegsajtóig – az 1860-as évek közepétől az 1880-as évek közepéig – A Borsszem Jankó és a politikai vicclapok*)

⁴ Dersi Tamás: *Századvégi üzenet – Sajtótörténeti tanulmányok*. Budapest, 1973. 9.

⁵ Landgraf Ildikó: *Átjárás a regiszterek között – Jókai Mór képes szórakoztató lapjai*. In: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945 – Tanulmányok*. Budapest, 2014. 9–20. (A továbbiakban: Landgraf, 2014.) 17.

⁶ Landgraf 2014. 17.; Tamás Ágnes: *Nemzetiségek görbe tükörben – 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Pozsony, 2014. (A továbbiakban: Tamás, 2014.) 92–93.

- ⁷ Pető Bálint: *A nyomtatott sajtó kezdetei egy dél-alföldi kisvárosban*. Délvidéki Szemle, III. évf. (2016) 1. sz. 17–35. 18., 21–22., 31.; Labádi Lajos: *Az első szentesi folyóirat – 135 éve jelent meg a Szentesi Füzetek*. Szentesi Élet, XXXVII. évf. (2006) 22. sz. 2.
- ⁸ Kis-Rács Antalné – Labádi Lajos – Vörös Gabriella (szerk.): *Szentes helyismereti kézikönyve (tanulmányok)*. Szentes, 2000. CD-változat, forrás: <http://www.szentesinfo.hu/cd/helyismeret/>. A letöltés ideje: 2016. október 4. A sajtótörténeti rész szerzője: Labádi Lajos. Lásd az 1.10.8 – *A korszak sajtója* c. alfejezetet. Azonos névvel 1897 októberétől 1898 februárjáig, valamint 1911. áprilistól 1912. novemberig létezett hetente megjelenő élclap Hódmezővásárhelyen is (Kárász József: *A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843–1970*. Szeged, 1974. [A továbbiakban: Kárász, 1974.] 39.)
- ⁹ Labádi Lajos: *Darázs című élclap – 120 éve jelent meg*. Szentesi Élet, XXXIV. évf. (2003) 18. sz. (A továbbiakban: Labádi, 2003.) 2.
- ¹⁰ Fennmaradt művei: *A magyar Kánaán* (Budapest, 1900. Ebben válaszolt Vadnay Andor főispán *Tiszavidékről* című cikksorozatára); *Egyetemi polgár* (Budapest, 1900. Három felvonásos népi bohózat); illetve *A politikai szarka* (Budapest, 1901.), amelyben Horánszky Nándor politikai szereplését taglalja (Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891–1914. Elektronikus formátum, forrás: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>, letöltés: 2017. augusztus 21.)
- ¹¹ Labádi, 2003. 2.
- ¹² Darázs, I. évf. (1883) 1. sz. 2.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Darázs, I. évf. (1883) 1. sz. 2.
- ¹⁵ Az említett „csángók” valójában azokat a székelyeket jelentik, akik az 1760-as évek elejétől – amikor a bécsi udvar megindította a székely határország erőszakos megszerzését – vándoroltak ki több hullámban Bukovinába. 1882 végén országos mozgalom indult a hazatelepítésük érdekében, amely kísérletre a következő év tavaszától került sor: külön bizottság – majd a Csángó-Magyar Egyesület – foglalkozott a szükséges anyagi források előteremtésével, a költözni szándékozók összeírásával, valamint a teljes szervezőmunkával. 1883-ban, három hullámban, mintegy négyezer fő indult útnak Bukovinából – ennek az utazásnak az egyik megállója volt Szentes –, és telepedett le több faluban Pancsova környékén, a Duna mellett, illetve 1888-ban a Duna áradása miatt a Bácskában. A társadalmi szempontból kétes sikerű program később is folytatódott: Erdély különböző részeibe is számos családot telepítettek: a Déva melletti Csernakeresztúron például a mai napig a magyar anyanyelvű lakosság van többségen. (A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941*. Nemzetiségi Füzetek 6. Budapest, 1984. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm>. A letöltés ideje: 2017. augusztus 24.)
- ¹⁶ Darázs, I. évf. (1883) 1. sz. 2.
- ¹⁷ Szentesi Lap, XIII. évf. (1883) 15. sz. 2.
- ¹⁸ Darázs, I. évf. (1883) 1. sz. 3.
- ¹⁹ Darázs, I. évf. (1883) 1. sz. 4.
- ²⁰ Az egyesület 1881-ben alakult ötven taggal, s ugyanebben az évben ünnepélyes keretek között felavatták Szentes első jégpályáját a Kurcán. A szervezet alapszabálya értelmében a tagok nyáron az evezésben és vitorlázásban gyakorolják magukat, míg télen a korcsolyázásnak hódolnak. Az egyesület első elnöke Arady Kálmán, alelnöke pedig Szalai István volt. (Majtényiné Túri Katalin: *Szentesi egyesületek és társulatok a XIX. században*. Kézirat, 1994. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Szentes, 7123. sz.)
- ²¹ Darázs, I. évf. (1883) 3. sz. 4.
- ²² Darázs, I. évf. (1883) 3. sz. 2.
- ²³ Darázs, I. évf. (1883) 6. sz. 4.
- ²⁴ Darázs, I. évf. (1883) 12. sz. 2.
- ²⁵ Darázs, I. évf. (1883) 2. sz. 4.
- ²⁶ Lásd: Kárász, 1974. A Csongrád megye sajtótörténet bibliográfiáját tartalmazó munka meg sem említi a *Szentesi Néplapot*.
- ²⁷ Darázs, I. évf. (1883) 12. sz. 2.

- ²⁸ Darázs, I. évf. (1883) 15. sz. 4.
- ²⁹ Darázs, I. évf. (1883) 14. sz. 2.
- ³⁰ Darázs, I. évf. (1883) 14. sz. 1.
- ³¹ Labádi, 2003. 2.
- ³² Tamás, 2014. 43.
- ³³ A tiszzaeszlári vérvád alapja a keresztény Solymosi Eszter eltűnése volt 1882. április 1-jén. A fiatal cseléd lányt gazdasszonya, Huri Andrásné küldte a falusi boltba, hogy vegyen festéket, de hazafelé jövet a lány eltűnt. A helyi lakosság a zsidókat vádolta meg rituális gyilkossággal, akik éppen a pészah előtti szombatot megünnepelni gyűltek össze a tiszzaeszlári zsinagóga épületében. Az ügyből végül vádemelés lett tizenöt személlyel szemben, az elsőfokú tárgyalást a nyíregyházi törvényszéken tartották 1883. június 20. és augusztus 3. között. A vádlottak védelmét a függetlenségi párti Eötvös Károly képviselő és ügyvéd vállalta el, aki július 30-án megtartotta később híressé vált, hétórás védőbeszédét. A bíróság végül felmentő ítéletet hozott, ami további viharokat kavart az addigra felszított közvéleményben. Számos helyen antiszemita zavargások törtek ki, amelyek erőszakos feloszlátása Zala vármegyében halálos áldozattal is járt. A Magyar Királyi Kúria egy évvel később jogerőre emelte az ítéletet, így az ügy lezárult, viszont számos kedvezőtlen – s részben a mai napig tartó – utóhatása volt, például javarészt a tiszzaeszlári vérvád nyomán kialakult néphangulatnak köszönhető, hogy az Istóczy Győző által 1883. október elején megalapított Országos Antiszemita Párt mind az 1884-es, mind pedig az 1887-es választásokon bejutott a parlamentbe. (Tamás, 2014. 43–46.; Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, 2001. 285–286.; Csernus Szilveszter: *Tiszzaeszlár: a világ leghíresebb zsidó vérvádja*. Forrás: mult-kor.hu történelmi portál, 2014. április 4., http://mult-kor.hu/20140404_tiszzaeszlar_a_vilag_leghiresebb_zsido_vervadja. A letöltés: 2017. augusztus 18. [A továbbiakban: Csernus, 2014.]
- ³⁴ A zsidókon kívül a cigányságot is érték támadások az élclapban, pl.: „Nagy szél fujt, mikor a cigány éppen retket lopott a kasznár kertjében. Nem vette észre a kasznár közeledtét, ki azután jót húzott a cigány hátára. – Ne issen a tees ur, his látja, hogy azsirt kapaskodom ebbe az ebnek kellő retekbe, hogy a szil el ne issen a lábomról.” (Darázs, I. évf. (1883) 13. sz. 2.)
- ³⁵ Labádi Lajos: *Szentes város közigazgatása és politikai élete 1849–1918*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXII. Szeged, 1995. 273.
- ³⁶ Darázs, I. évf. (1883) 10. sz. 2. A fiatalkorú Scharf Móric vallomása volt a tiszzaeszlári ügyben a vád egyik fő alapja (lásd: Csernus, 2014.)
- ³⁷ Darázs, I. évf. (1883) 10. sz. 2.
- ³⁸ Darázs, I. évf. (1883) 10. sz. 4. Sakter: gunyoros kifejezés a héber sohét, vagyis mészáros szóra, akinek feladata a vágóállatok leölése és feldarabolása (Forrás: <http://www.zsido.hu/rabbi/rabbi.php?old=122>. A letöltés ideje: 2017. augusztus 25.)
- ³⁹ Darázs, I. évf. (1883) 13. sz. 3.
- ⁴⁰ Darázs, I. évf. (1883) 13. sz. 6.
- ⁴¹ Darázs, I. évf. (1883) 14. sz. 6.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ Darázs, I. évf. (1883) 15. sz. 2.
- ⁴⁴ Darázs, I. évf. (1883) 17. sz. 1.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ Darázs, I. évf. (1883) 16. sz. 1–2.
- ⁴⁷ Darázs, I. évf. (1883) 15. sz. 2.
- ⁴⁸ Uo.
- ⁴⁹ Darázs, I. évf. (1883) 17. sz. 1–2.
- ⁵⁰ Darázs, I. évf. (1883) 17. sz. 2.
- ⁵¹ Darázs, I. évf. (1883) 18. sz. 2.